

บทที่ 4

วิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาไทยของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี
ในช่วง พ.ศ. 2494 - 2507

การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในช่วง พ.ศ. 2494 - 2507 ผู้วิจัยทำการตีความจากเอกสาร งานเขียนของท่าน ที่กล่าวถึงแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาว่า เป็นแนวปรัชญาใด ยึดปรัชญาใดเป็นหลักในการจัดการศึกษา หรือ ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาการศึกษาใด

การนำเสนอบทวิเคราะห์ แบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ คือ

- แนวคิดด้านปรัชญาการศึกษาไทยของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในช่วง พ.ศ. 2494 ถึง 2507
- ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี แบ่งเป็น
 - ปัจจัยด้านสภาพบ้านเมือง
 - ปัจจัยด้านสภาพการศึกษาไทย
 - ปัจจัยด้านการได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ
- องค์ประกอบของปรัชญาการศึกษา
 - ความหมายของการศึกษา
 - จุดมุ่งหมายของการศึกษา
 - หลักสูตร
 - วิธีสอน
- ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา
 - การศึกษาทางด้านศาสนา
 - ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาการศึกษาทางตะวันตก กับ พุทธปรัชญา

แนวคิดด้านปรัชญาการศึกษาไทยของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในช่วง พ.ศ. 2494
ถึง 2507

แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทยในช่วงนั้น ท่านกล่าวว่า

ตอนแรกนั้นเรายังไม่มีความคิดของเราเอง ใดแต่รับของเขามากมาย เพราะว่าเขาไม่ได้ถูกกระทบกระเทือนระหว่างสงครามโลก เขาไม่ได้ถูกสงครามในประเทศของเขา เพราะฉะนั้นทางวิชาความรู้ของเขาออกมาอยู่เป็นปกติ ผมได้ค้นคว้าวิธีการวัดผล วิธีสอนแบบท และวิธีแนะแนวของเขา และได้อเอาความคิดเขามา ... ที่ถามว่าจะเรียกปรัชญาอะไรในตอนนั้น ตอนนั้นผมไปถูกอิทธิพลมาก ก็ที่เรียกว่าปรัชญา Pragmatism ¹

ในการบรรยายเรื่อง "แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย" ท่านกล่าวว่า

ท่านทั้งหลายอาจจะคิดว่า ผมนี้ทำไมพูดถึงเรื่องนี้อยู่เรื่อย ก็เพราะว่าตอนที่ผมไปเรียนวิชาการศึกษานั้นนะก็อยู่ในระยะProgressivism กำลังขึ้นสูงสุด กำลังเจริญสูงสุด ตอนนั้น John Dewey ก็ยังไม่ตาย หลายคนก็ยังมีอยู่ที่นั่นนะครับ เราก็ถูกอิทธิพลเขาไปโดยไม่รู้ตัว เพราะเรายังไม่ทันได้อะไรมากนักก็โดนเขาไปแล้วโดยไม่รู้ตัว รับเขามาหมด²

การกล่าวเช่นนี้แสดงว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของท่านในช่วงนั้นได้รับอิทธิพลจากปรัชญา Progressivism และปรัชญา Pragmatism

ในเรื่องเกี่ยวกับศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวซ้ำอีกว่า

จากการประยุกต์ตัวอย่างต่างๆของระบบลัทธิที่ผมกล่าวมานี้ ก็ทำให้เขาสามารถร้อยกรองกันเขาจนเป็นระบบ คืออย่างไร คือ มีทั้งหลักสูตร วิธีการสอน มีทั้งวิธี

¹ ธรรมรส โชติคุณุชร์, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. "สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี" วารสารศึกษาริพนธ์ 1,1 หน้า 27

² สาโรช บัวศรี. ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528), หน้า 46

วัดผล วิธีบริหาร และอื่นๆ ซึ่งเรียกประยุกต์ทั่วไปว่า Progressivism Education เอาอีกแล้วผมพูดเขาไปอีกแล้ว สามครั้งแล้วนะครั้น ก็แสดงว่า ถูกอิทธิพลมามาก จนแกแล้วยังไม่ลบเลย ก็ช่วยไม่ได้³

จึงเป็นที่แน่ชัดว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาการศึกษา Progressivism มาก ทำให้แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของท่านในขณะนั้น คือ ปรัชญา Progressivism

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

การวิเคราะห์ในข้อนี้เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2494 - 2507 โดยแบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

- สภาพบ้านเมือง วิเคราะห์สภาพบ้านเมืองไทยในขณะนั้นเป็นอย่างไร และมีผลต่อแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อย่างไร
- สภาพการศึกษาของไทย วิเคราะห์ถึงสภาพการศึกษาการศึกษาของไทยในขณะนั้นมีผลต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของนักการศึกษาในสมัยนั้นอย่างไร
- การได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ วิเคราะห์อิทธิพลของการได้รับการศึกษาจากต่างประเทศของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่มีต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของท่าน

การวิเคราะห์จะทำการวิเคราะห์จากเอกสารอ้างอิงที่กล่าวถึงปัจจัยด้านต่างๆ ตามเหตุการณ์ และ ระยะเวลาที่สัมพันธ์กับหัวข้อการวิเคราะห์

³สาโรช บัวศรี. ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528), หน้า 48.

สภาพบ้านเมือง

สภาพบ้านเมืองของไทยในขณะนั้น (2494) เป็นช่วงของภาวะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่ประเทศไทยต้องปรับปรุงประเทศในทุกๆ ด้าน ประเทศไทยต้องติดต่อกับประเทศต่างๆ ที่เป็นฝ่ายพันธมิตรเพื่อดำรงเอกราชของชาติ และนำประเทศเข้าสู่ฝ่ายที่ชนะสงครามโลก กล่าวคือในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยถูกบีบบังคับจากประเทศญี่ปุ่นจนต้องประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485⁴ ครั้นเมื่อสงครามสิ้นสุดลงโดยประเทศญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้สงคราม ประเทศไทยก็ควรจะอยู่ในภาวะประเทศที่แพ้สงครามเช่นกัน แต่ด้วยการจัดตั้งคณะเสรีไทยในต่างประเทศ จึงทำให้ประเทศไทยมีสถานะทางสงครามดีขึ้น

สมบุรณ์ คนฉลาด ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

เมื่อญี่ปุ่นเข้ายึดประเทศไทยแล้ว อัครราชทูตไทยในกรุงวอชิงตันก็ได้จัดตั้งคณะเสรีไทยขึ้นทันทีในหมู่ชาวไทยทั้งหลายที่อาศัยอยู่นอกประเทศเมื่อญี่ปุ่นเข้ามายึด และนับตั้งแต่นั้นมาคณะเสรีไทยก็ได้ช่วยเหลือกิจกรรมของสหประชาชาติสัมพันธมิตรไว้เป็นอันมาก⁵

จากการที่คนไทยในต่างประเทศได้จัดตั้งคณะเสรีไทยขึ้นนี้เอง เป็นจุดที่ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากสภาวะประเทศแพ้สงครามไปได้ โดยประเทศที่ยอมรับการ

⁴ สมบุรณ์ คนฉลาด. ไทยกับสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ . ศิลปบรรณาการ, 2511), หน้า 636.

⁵ สมบุรณ์ คนฉลาด. อ้างแล้ว หน้า 637.

ประกาศสันติภาพของประเทศไทยเป็นอันดับแรก คือ สหรัฐอเมริกา และประเทศอื่น
อาทิ อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น

และเพื่อยกฐานะของประเทศไทยให้ทัดเทียมประเทศผู้ชนะสงครามอื่นๆ ประเทศไทยต้องนำประเทศเข้าสู่สมาชิกองค์การสหประชาชาติ ในการนำประเทศเข้าสู่ประชาชาตินี้เองเป็นเหตุให้ประเทศไทยต้องทำการติดต่อกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย และจีนชาตินิยม เพื่อให้ประเทศเหล่านั้นยอมรับประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ⁶

จากการติดต่อกับต่างประเทศในช่วงนี้เองทำให้สภาพสังคมไทยเริ่มเข้าสู่การเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการแพร่เข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก การดำเนินชีวิตของคนไทยจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ทันสมัยขึ้นและเพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ⁷ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจที่ต้องทำการติดต่อกับต่างชาติกับต่างประเทศ ตลอดจนการลงทุนทางอุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งวัตถุดิบและชิ้นส่วนจากต่างประเทศ⁸ จึงทำให้ประเทศไทยต้องรับการช่วยเหลือจากต่างประเทศ

ประเทศที่ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก คือ สหรัฐอเมริกา ดังที่วิวัฒน์ มุ่งการดี กล่าวว่า "สหรัฐอเมริกานอกจากจะเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศเดียว

⁶รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ.

(กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 248-252.

⁷ชมรมเพื่อการพัฒนา. บทเรียนจากการจัดการศึกษาไทยในอดีต. (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528), หน้า 20-21.

⁸บุปผนาฏ สุวรรณมาศ. การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : โครงสร้างเมืองทางด้านประโยชน์ใช้สอย 2325 - 2525. (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, 2525)

ที่มีได้ เข้าม่าก่อนความวุ่นวายถึงประเทศอื่นแล้ว ยังเป็นประเทศที่ให้ความช่วยเหลือไทยเสมอมา"⁹ โดยที่การช่วยเหลือนั้น ได้แก่ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูต การให้เงินกู้ การซื้อข้าว ยางพาราและดีบุก การสนับสนุนให้เป็นสมาชิกสหประชาชาติ จนอาจกล่าวได้ว่า ไทยเป็นหนี้บุญคุณสหรัฐอเมริกาในเวลานั้นที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการฟื้นฟูประเทศ¹⁰

นอกจากสภาพบ้านเมืองที่ต้องฟื้นฟูและพัฒนาขึ้นเนื่องจากผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ทางด้านการศึกษา ก็เช่นเดียวกันที่จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นจากผลของสงครามเช่นกัน

สภาพการศึกษาไทย

การศึกษาไทยในขณะนั้นเป็นช่วงที่อยู่ในภาวะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งในระหว่างสงครามนั้นการศึกษาไทยได้รับความกระทบกระเทือนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยเฉพาะคุณภาพของการศึกษาไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นต่ำมาก¹¹ แม้จนกระทั่งสิ้นสงครามก็ยังไม่หายทรุด¹²

⁹ วิวัฒน์ มุ่งการดี. รวมบทความเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช 2376-2493 (ค.ศ. 1833-1950). (กรุงเทพฯ : แพรวทิทยา, 2519), หน้า 285.

¹⁰ รong ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 248.

¹¹ เอกวิทย์ ฅ กลาง. บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2512), หน้า 31.

¹² กระทรวงศึกษาธิการ. 200 ปีของการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2526), หน้า 131.

ตั้งนั้นสภาพการศึกษาไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงอยู่ในภาวะที่ต้องปรับปรุงและพัฒนาโดยรีบด่วน โดยเฉพาะในด้านคุณภาพการศึกษา ทั้งนี้ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การสหประชาชาติ และ องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ¹³ นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจาก คณะบริหารวิเทศกแห่งสหรัฐอเมริกา หรือ องค์การ ยูซอม (USOM United States Operation Mission)¹⁴

ประเทศสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยในการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาเป็นอย่างมาก พน์ส หันนาคินท์ กล่าวว่า

ในด้านการศึกษาประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลอเมริกัน เช่น การส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยจัดการปรับปรุงการศึกษาในระดับต่างๆ โดยเฉพาะระดับมหาวิทยาลัยและการฝึกหัดครู เงินทุนแก่ครูอาจารย์และนักเรียนไทยไปศึกษาที่อเมริกา ทั้งทุนของรัฐบาลและเอกชน¹⁵

ด้วยเหตุนี้แนวคิดทางการศึกษาของไทยในขณะนั้น ทั้งด้านปรัชญาการศึกษา และการจัดการศึกษาจึงได้รับอิทธิพลจากระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกา

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ระลึก ธานี ให้ความเห็นว่า

แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ได้มีผู้เชี่ยวชาญจากองค์การต่างประเทศ โดยเฉพาะองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNISEF) เข้ามารวบรวมสภาพการศึกษาในประเทศไทย และ องค์การอื่นๆหลายองค์การก็ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยปรับปรุงการศึกษาในประเทศไทย ประกอบกับนักการศึกษาไทยได้มีโอกาสไปศึกษาต่อและงานการศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา และกลับมาจัดการศึกษาในประเทศไทย จนทำให้เกิดความ

¹³กระทรวงศึกษาธิการ. 200 ปีของการศึกษาไทย. หน้า 103.

¹⁴เรื่องเดียวกัน หน้า 172.

¹⁵พน์ส หันนาคินท์. การศึกษาของไทย. (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2521), หน้า 143.

เคลื่อนไหวในการศึกษาหลายประการ เช่น ในด้านแนวความคิดในการจัดการศึกษา ตามแนวความคิดใหม่ การจัดการศึกษามีใช้ว่าจะประกอบด้วยครูกับนักเรียนเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลายๆอย่าง เป็นต้นว่า ครู นักเรียน หลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนวิธีการจัดห้องเรียน และ อาคารเรียนใหญ่ถูกต้อง การวัดผลการศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ก่อนหน้านั้นไม่มีการคำนึงถึงมากนัก แสดงว่าแนวความคิดที่แปลกใหม่เหล่านี้ เกิดขึ้นจากบุคคล 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศที่เข้ามาช่วยปรับปรุง การศึกษาในประเทศไทย และ ฝ่ายนักการศึกษาไทยที่ได้รับการศึกษา และ แนวความคิดจากต่างประเทศ¹⁶

จากข้อความที่กล่าวมานั้นรูปแบบในการจัดการศึกษาถือเป็นแนวคิดใหม่ที่มุ่งปรับปรุงการศึกษา ซึ่งแนวคิดนี้เกิดจากการที่มีผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศเข้ามาช่วยทางด้านการศึกษา ที่สำคัญเกิดจากนักการศึกษาไทยที่รับเอาแนวคิดของต่างประเทศ มาใช้ปรับปรุงการศึกษาไทยโดยมีจุดหมายที่จะดำเนินการตามแนวการสอนแผนใหม่ หรือที่เรียกว่า การศึกษาแบบพิพัฒนาการในระบบการศึกษาของอเมริกา¹⁷

ด้านปรัชญาการศึกษาที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของไทยระยะหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น คือปรัชญาการศึกษา Progressivism ซึ่งปรัชญานี้ประเทศ สหรัฐอเมริกานำมาใช้เป็นแนวคิดในการจัดการศึกษา

¹⁶ระลึก ธานี. วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2475 - 2503. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 196.

¹⁷ระลึก ธานี. อ้างแล้ว, หน้า 187.

สมบุรณ์ พรรณาท กล่าวว่

แนวความคิดทางการศึกษา หรือ ปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาไทยนำเข้ามา เผยแพร่จักเป็นหลักปฏิบัติในการจัดการศึกษาในระยะนี้ (พ.ศ. 2494-2512) เป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นปรัชญาการศึกษาลัทธิพัฒนาการนิยม (Progressivism) หรือ จักการศึกษาตามแนวคิดของ จอห์น ดีวี่ (John Dewey) นักการศึกษา คนสำคัญคนหนึ่งของประเทศสหรัฐอเมริกา¹⁸

ส. ศิวรักษ์ อธิบายถึงแนวคิดทางการศึกษาของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยสรุปว่า

ความคิดทางการศึกษาที่ประเทศไทยได้รับเมื่อหลังสงครามโลก ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางการศึกษา และ การเรียนการสอนในโรงเรียนต่างๆขึ้น เรียกกันต่างๆ การเรียนการสอนแผนใหม่บาง การสอนแบบหน่วยบาง...ความจริงความคิดในทางการศึกษาที่เราได้รับมาใหม่นี้เป็นความคิดทางการศึกษาที่ใช้ปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไปในสหรัฐอเมริกา ซึ่งแนวความคิดใหม่นี้ได้รับพื้นฐานมาจากปรัชญา Pragmatism ซึ่งมุ่งถือผลการปฏิบัติเป็นสำคัญ เกิดเป็นปรัชญาการศึกษา Progressivism มุ่งการปฏิบัติที่เกิดประโยชน์แก่สังคมตลอดเวลา โดยถือหลักความจริงที่ค้นหาได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เนื่องจากความคิดทางปรัชญา การศึกษานี้ทำให้การศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากและได้ผลในเชิงปฏิบัติอย่างจริงจัง จึงมักเรียกการศึกษาที่ดำเนินตามปรัชญานี้ว่า การศึกษากาวหนา (Progressivism Education)¹⁹

¹⁸สมบุรณ์ พรรณาท. ประวัติและปรัชญาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2524), หน้า 461.

¹⁹ส. ศิวรักษ์. ทัศนทางการศึกษา. (กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2525), หน้า 132 - 135.

จากเหตุผลดังกล่าวสรุปได้ว่า สภาพการศึกษาไทยที่ต้องปรับปรุงพัฒนาให้
คุณภาพของการศึกษาดีขึ้น ทำให้ประเทศได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศโดย
เฉพาะสหรัฐอเมริกา การจัดการศึกษาไทยในสมัยนั้นจึงได้รับแนวคิด และ รูปแบบจาก
ระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาที่เรียกว่า Progressivism Education ซึ่งมี
แนวคิดมาจากปรัชญา Progressivism

จากสภาพบ้านเมือง และ สภาพการศึกษาของไทยดังกล่าวจึงมีอิทธิพลต่อแนวคิด
ของนักการศึกษาในสมัยนั้น โดยเฉพาะนักการศึกษาที่ไปศึกษาต่อในประเทศสหรัฐอเมริกา
เมื่อกลับมาก็ได้นำแนวคิดในการจัดการศึกษาของสหรัฐอเมริกาเข้ามาใช้เป็นแนวในการ
ปรับปรุงการศึกษาไทย และมีผลต่อการจัดการศึกษาในโอกาสต่อมาเป็นอันมาก เพราะว่า
นักการศึกษาที่ออกไปศึกษาต่อในต่างประเทศในช่วงเวลานั้นได้กลับเข้ามามีบทบาทในการ
จัดการศึกษา และ บริหารการศึกษาของประเทศในโอกาสต่อมาเป็นจำนวนมาก²⁰

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นหนึ่งในจำนวนนักการศึกษาไทยที่ได้ไป
ศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกาขณะนั้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ รายงานการศึกษาของกระทรวงศึกษา-
ธิการ กล่าวไว้ว่า

ในบรรดาข้าราชการสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่ได้ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ
ในระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2494 ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีความสำคัญ มีบทบาทต่อ
การบริหารการศึกษาระดับสูง และ การปรับปรุงการศึกษาของชาติให้เจริญก้าว
หน้ายิ่งขึ้นในโอกาสต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นจำนวนมาก เป็นคนว่า ดร. สาโรช
บัวศรี²¹

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า สภาพบ้านเมืองและสภาพการศึกษาไทยในขณะนั้นมี
อิทธิพลต่อแนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เช่นกัน

²⁰ ระลึก ธานี. วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ.
2475 - 2503. หน้า 12.

²¹ กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494.
หน้า 25-26.

การได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้ศึกษาที่มหาวิทยาลัย Ohio State University ประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่างปี พ.ศ. 2490 - 2494 ท่านสำเร็จ การศึกษาปริญญาโท Master of Arts (M.A.) และปริญญาเอก Doctor of Philosophy (Ph.D.)²²

จากการที่ท่านได้ศึกษาทางด้านปรัชญาการศึกษาในสหรัฐอเมริกาเอง ท่านจึง ได้รับอิทธิพลแนวคิดทางการศึกษาและปรัชญาการศึกษา โดยท่านกล่าวยอมรับว่า "ตอนที่ ผมไปศึกษาแล้วเรียนวิชาการศึกษาที่นั่นก็อยู่ในระยะ Progressivism กำลังขึ้นสูงสุด กำลังเจริญสูงสุด...เราก็ถูกอิทธิพลเข้าไปโดยไม่รู้ตัว เพราะเรายังไม่มันได้อะไรมาก นักก็โดนเข้าไปแล้วโดยไม่รู้ตัว รับเขามาหมด"²³

จากการให้สัมภาษณ์ท่านกล่าวว่า

พูดในแง่ปรัชญาการศึกษาในเมืองไทยเรากียังคงไม่เด่นชัดนัก เพราะว่า สหประชาชาติปรัชญาการศึกษาแห่งประเทศไทยก็ยังมี ต่างคนต่างไปเรียนมา ใครไปถูกอิทธิพลทางไหนมา ก็นำคิดตัวเขามา อย่างนี้แหละครับ อย่างตัวผม นี้ถูกอิทธิพลของ Experimental มามาก²⁴

เห็นได้ว่าศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้รับอิทธิพลทางด้านปรัชญา การศึกษา และ แนวคิดในการจัดการศึกษาจากการศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา อาจ กล่าวได้ว่า การได้รับการศึกษาจากประเทศสหรัฐอเมริกาในวิชาการศึกษาและปรัชญา การศึกษามีอิทธิพลต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของท่านในช่วงนั้น

²²มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ ผู้ทรงศีล. หน้า 33.

²³สาโรช บัวศรี. แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย. หน้า 46.

²⁴ธรรมรส โชติคุณุชร์,ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี. หน้า 27.

องค์ประกอบของปรัชญาการศึกษา

การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ทำการวิเคราะห์โดยการตีความจากเอกสารเกี่ยวกับองค์ประกอบของปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ในช่วง พ.ศ. 2494 - 2507 แบ่งเป็น 4 ข้อ ได้แก่

ความหมายของการศึกษา

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

หลักสูตร

วิธีสอน

ความหมายของการศึกษา

ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี กล่าวถึงความหมายของการศึกษาไว้ว่า

การศึกษา คือ ความงอกงาม ดังนั้นในการที่จะจัดการศึกษานั้น ก็คือ จัดให้เด็กงอกงามขึ้น งอกงามในทางไหน ก็งอกงามในทางปัญญา ในทางสังคม ในทางร่างกาย หรือในทางอารมณ์²⁵

จากการกล่าวเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าความหมายของการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี เป็นความหมายของการศึกษาในทัศนะของปรัชญาการศึกษา Progressivism ที่ว่า

การศึกษา คือ ชีวิตและความเจริญงอกงาม (Life and Growth) ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้จะไม่มุ่งพัฒนาทางกายเท่านั้น แต่จะคำนึงถึงจิตใจของผู้เรียนด้วย บรรดากิจกรรมทุกอย่างทางการศึกษาต้องเป็นกิจกรรมผสมที่มุ่งพัฒนา ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา พรอมๆกันไป²⁶

²⁵ ธรรมรส โชติคุณุชร์, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. "สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี." หน้า 27.

²⁶ George F Kneller. Introduction to Philosophy of Education. pp. 48-53.

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ทางด้านจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้น ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ให้แนวคิดไว้ว่า

ผู้เรียนบางคนอาจจะต้องการเรียนแต่วิชาการเล่นก็ได้ บางคนต้องการแต่หางานเล่นก็ได้ บางคนต้องการทั้งสองอย่างเป็นกลางๆก็ได้ นี่ก็หมายความว่า ความคิดใหม่ที่ได้ในขณะนี้ ก็คือ ความคิดที่เกี่ยวกับ Need (ความต้องการของบุคคล) และ Individual difference (ความแตกต่างของแต่ละบุคคล)²⁷

จุดมุ่งหมายตามแนวคิดของท่านที่กล่าวนี้ ก็คือ มุ่งให้การศึกษาตามความต้องการและความแตกต่างของแต่ละบุคคล

นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวถึงหลักประชาธิปไตยในการศึกษา โดยท่านกล่าวว่า "นักเรียนจะต้องรู้จักการดำเนินชีวิตในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย"²⁸

ทั้งหลักการจัดการศึกษาตามความต้องการและความแตกต่างของแต่ละบุคคล ตลอดจนประชาธิปไตยในการศึกษา ต่างก็เป็นหลักการในจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามทัศนะของปรัชญาการศึกษา Progressivism²⁹

²⁷สาโรช บัวศรี. "รู้ได้อย่างไรว่าโรงเรียนควรจะสอนอะไร" ศูนย์ศึกษา (2497) หน้า 47.

²⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

²⁹ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. หน้า 82-83.

หลักสูตร

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวว่า

สิ่งที่เด็กได้ประสบนั้นย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ถ้าเด็กได้ประสบคำสั่งสอนที่ดี ได้ประสบตัวอย่างที่ดี ได้ประสบกับขนบธรรมเนียมและการทำงานที่ดี...แล้วเด็กก็งอกงาม หรือเรียกว่าได้รับการศึกษา สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เด็กได้ประสบ...ก็อาจเรียกว่า ประสบการณ์³⁰

การจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์นั้น ทศนะของปรัชญา Progressivism กล่าวไว้ในหลักสูตรว่า "หลักสูตรในแนวปรัชญานี้ (Progressivism) จึงเน้นที่ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ ประสบการณ์นั้นควรเป็นประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม และเด็กมีส่วนโดยตรงในประสบการณ์นั้น"³¹

ดังนั้นหลักสูตรการเรียนการสอนตามที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เสนอมา นั้นเป็นแนวคิดของปรัชญาการศึกษา Progressivism

วิธีสอน

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงการสอนว่า

เกี่ยวกับการสอนโดยเฉพาะวิธีสอนนั้นก็ย่อมมีหลายวิธีตามลักษณะของเนื้อหา และวิชาที่สอน แต่ในโอกาสที่ประเทศไทยจะปลูกฝังการเป็นประชาธิปไตยนั้น ก็เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ วิธีการแห่งปัญญา (The method of intelligence) เป็นวิธีสอน โดยเฉพาะในวิชาสังคมศึกษา เพราะ

³⁰สาโรช บัวศรี. "ความหมายของคำว่า การศึกษา" ศูนย์ศึกษา. (สิงหาคม 2505) หน้า 8

³¹ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. หน้า 83

วิธีนี้เป็นกำลังเสริมให้ผู้เรียนค้นคว้าด้วยตนเอง ใ้ร่วมมือแบ่งปันกัน ขอมมีส่วนรวมในงานที่จะกระทำร่วมกัน และ ใ้ยึดถือในปรัชญาธรรมเป็นสำคัญ³²

เห็นได้ว่า วิธีสอนตามที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรีได้เสนอมานั้นเป็นวิธีสอนในทัศนะของปรัชญา Progressivism³³

ความหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตร และวิธีสอนที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เสนอมานั้นทั้งหมดนั้นเป็นหลักการของปรัชญาการศึกษา ดังนั้นจึงเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาไทยของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในช่วง พ.ศ. 2494 -2507 คือ ปรัชญาการศึกษา Progressivism

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา

จากการวิเคราะห์ในหัวข้อข้างต้นดังกล่าว ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี คือปรัชญาการศึกษาProgressivismแต่มาในระยะหลัง พ.ศ. 2507 ท่านเริ่มมีแนวคิดในการสร้างปรัชญาการศึกษาไทย โดยท่านให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

เมื่อทำไปได้พักใหญ่คนจากต่างประเทศเช่น ครู อาจารย์ จากมหาวิทยาลัยดั้งเดิมของเราบ้าง หรือนักการศึกษาชาวต่างประเทศบางมาเยี่ยมเยือน ก็มาคุยกันและถามผม เอ - เมืองไทยเรามีปรัชญาการศึกษาอะไรเล่า เราก็สะดุ้งในใจนั้นผมก็รู้สึกอาย ผมก็พยายามจะสร้างขึ้น³⁴

³²สาโรช บัวศรี. เอกสารประกอบการสัมมนาแผนการศึกษาระดับชาติ. สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 12

³³บรรจง จันทรสา. ปรัชญาการศึกษา. หน้า 245.

³⁴ธรรมรส โชติคุณุชร์,ไพฑูรย์ ลินลารัตน์. "สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี" ว.ศึกษานิตยสาร 1,1 หน้า 27.

และท่านก็พยายามสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นมาจากพุทธปรัชญา ดังที่ท่านกล่าว
อธิบายว่า

เมื่อหันมาดูการศึกษาของไทยเรา ผมก็รู้สึกว่าประเทศไทยไม่มี หนึ่งที่
เรามีปรัชญาซึ่งเป็นพื้นฐานที่มั่นคงและยิ่งใหญ่ที่สุดอยู่ในประเทศแล้ว คือ
พุทธธรรม หรือ พุทธปรัชญา เนื่องจากเคยเรียนธรรมศึกษาศรีมา ผมก็
เลยมองเห็นทาง คือ เห็นว่าอาจจะสร้างปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของพุทธ
ธรรมขึ้นได้³⁵

จะเห็นว่าในระยะหลังท่านมีแนวคิดที่จะสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นมาจากพุทธปรัชญา
และปัจจัยที่ทำให้ท่านเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากปรัชญาการศึกษาทางตะวันตกมาเป็นพุทธปรัชญา
ได้แก่

1. การศึกษาทางศาสนา

เกี่ยวกับการเรียนทางด้านพุทธศาสนาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นั้น
ท่านกล่าวว่า "บังเอิญผมมีพื้นฐานตอนเรียนอยู่ในเมืองไทย คือ ตอนเรียนอยู่ที่โรงเรียน
ฝึกหัดครูประถมได้เรียนพุทธศาสนา ตอนนั้นยังเด็กไม่รู้เรื่องก็ท่องไป แต่พอจำได้บ้าง
พอสมควร"³⁶

แสดงว่าท่านเคยเรียนพุทธศาสนาตอนที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร
การเรียนทางศาสนาของท่านในครั้งนั้น ปรากฏว่าท่านได้ใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างปรัชญา
การศึกษา โดยที่ท่านกล่าวว่า " เรื่องนี้ก็เนื่องมาจากพื้นฐานเดิมของผมซึ่งเคยเรียนอยู่ที่
โรงเรียนฝึกหัดครูประถม ... ผมก็เลยได้ความคิดเรื่องพุทธศาสนาเอาไว้เป็นพื้นฐาน"³⁷

³⁵ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์
ผู้ทรงศีล. หน้า 81.

³⁶ ธรรมรส โชติคุณุชร์. ไพฑูรย์ ลินลารัตน์. "สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.
สาโรช บัวศรี" วารสารศึกษาวชิรพันธ์. 1,1 หน้า 28.

³⁷ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อ่างแล้ว, หน้า 80.

นอกจากที่ท่านศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จะเคยเรียนพุทธศาสนามาก่อนแล้ว ในขณะที่ท่านเสนอผลงานที่เกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาท่านยังแสดงให้เห็นว่าท่านได้ศึกษาทางค่านศาสนาเพิ่มเติม ดังจะเห็นได้จาก การเสนอบทความชื่อ "วิธีสอนตามชั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ"³⁸ ซึ่งท่านเขียนเมื่อ พ.ศ. 2507 นั้น แนวคิดเกี่ยวกับวิธีสอนตามชั้นทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นเพียงการเสนอหลักอริยสัจสี่เปรียบเทียบกับวิธีวิทยาศาสตร์เท่านั้น การเสนอหลักอริยสัจสี่ก็เป็นแต่เพียงการอธิบายถึงความหมายของหลักแต่ละข้อเท่านั้น แต่เมื่อท่านเสนอผลงานที่เกี่ยวกับวิธีสอนตามชั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ อาทิเช่น "การศึกษาคั่นคว่าทางปรัชญาการศึกษา"³⁹ ท่านได้เพิ่มเติมความหมายของอริยสัจโดยเปรียบเทียบกับ กิจญาณ หรือกิจในอริยสัจ ที่พระราชวรมุนีได้กล่าวอธิบายไว้ ทำให้ความหมายของอริยสัจตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรีชัดเจนขึ้น

และจากการทำงานที่เสนอผลงานเรื่อง "A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy" ปรากฏว่าผลงานเล่มนั้นเป็นที่แพร่หลายในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศเยอรมันอาจารย์มหาวิทยาลัย มีความสนใจมากถึงกับเดินทางมาประเทศไทยเพื่อขอพบศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี⁴⁰ แสดงว่า ท่านได้ศึกษาคั่นคว่าทางศาสนาเพิ่มเติมเป็นอย่างมากจึงสามารถเขียนพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นภาษาอังกฤษ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาทางค่านศาสนาของท่านจึงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา

³⁸สาโรช บัวศรี. "วิธีสอนตามชั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ" วิทยากรย (ก.ค.07)

³⁹สาโรช บัวศรี. "การศึกษาคั่นคว่าทางปรัชญาการศึกษา" ใน สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล.

⁴⁰Saroj Buasri. A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy. (Kurusapa, Bangkok).

⁴¹มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อ้างแล้ว, หน้า 82.

2. ความสัมพันธ์สอดคล้องกันระหว่างปรัชญาการศึกษาทางตะวันตก และ พุทธปรัชญา

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้มองเห็นความสัมพันธ์ของปรัชญาการศึกษาทางตะวันตก และพุทธปรัชญา โดยท่านกล่าวว่า

รากฐานของการศึกษาแผนใหม่ จึงคล้ายกับเรื่องราวที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก และคั้งนี้เอง การศึกษาแผนใหม่จึงเป็นเรื่องที่ไม่ไกลจากพุทธศาสนาของเรานัก⁴²

การศึกษาแผนใหม่ที่ท่านกล่าวถึง ก็คือ การศึกษาตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษา Progressivism ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็น "การศึกษาแผนใหม่ หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressivise Education)⁴³

จากบทสัมภาษณ์ ท่านอธิบายถึงความตอนหนึ่งว่า

Experimentalism นั้น มีความคิดหลายอย่างตรงกับพุทธศาสนาทั้งนั้น เช่น ความคิดเรื่องอนิจจัง สิ่งทั้งปวงต้องเปลี่ยนแปลง สิ่งทั้งหลายต้องเปลี่ยนแปลง ดังนั้นหลักสูตรต้องเปลี่ยนแปลง วิธีสอนต้องเปลี่ยนแปลง การศึกษาต้องเปลี่ยนแปลง อะไรก็เปลี่ยนแปลง ... แลวกั้มานักไดว่า ไทยเรามีกาลามสูตร กาลามสูตรบอกว่าต้องทดลองก่อน อย่าเพิ่งเชื่อ ซึ่งช่างตรงกับ Experimentalismเหลือเกิน⁴⁴

⁴²สาโรช บัวศรี. พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. (กรุงเทพฯ :
คุรุสภา, 2513), หน้า 17.

⁴³สาโรช บัวศรี. การบรรยายเรื่อง "การศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ" ณ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง วันที่ 19 มิถุนายน 2528.

⁴⁴ธรรมรส โชติคุณุชร์, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. "สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี" ว.ศึกษาวารสาร 1,1 หน้า 27.

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี เห็นลักษณะที่สัมพันธ์สอดคล้องกันระหว่างปรัชญาการศึกษาทางตะวันตก และ พุทธปรัชญา ดังนั้นท่านจึงเสนอวิธีสอนตามแนวพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับวิธีสอนตามแนววิทยาศาสตร์ ซึ่งท่านเรียกวิธีสอนตามแนวของท่านว่า "วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ"

ดังนั้นความสัมพันธ์สอดคล้องกันระหว่างปรัชญาการศึกษาทางตะวันตก และ พุทธปรัชญาจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี